

AZ 1975-BEN AQUINCUMBAN FELTÁRT RÓMAI KORI HORDÓ XYLOTOMIAI VIZSGÁLATA

A szóban forgó hordóból Pető Mária néhány donga és faabroncs darabot juttatott hozzám. Valamennyiből előzetes duzzasztás után a három xylotomiai síknak megfelelő metszetek és törésfelületek készültek. A metszetek mikroszkópi preparátumok formájában kerültek vizsgálatra. A deszkadarabok szerkezeti orientációja az eltelt idők folyamán lényegesen nem változott, és a sejtfalszerkezet is viszonylag jól megőrizte eredeti tulajdonságait. Az abroncsok azonban, feltehetően többek között már a gyártáskor keletkezett erős mechanikai igénybevétel miatt a fosszilizáció folyamán erősen megváltoztatták a sejtelrendeződési szabályosságukat, miáltal a xylotomiai síkok nagymértékben elhajoltak, és egymás fölött elcsuszta. Az így létrejött nyiró és nyomóerők a sejtfal szerkezetet egyrészt elszaggatták, másrészt elcsavarás mellett összepréselték. E körülmény az utóbbiak mikroszkópos vizsgálatát és a szerkezetben való tájékozódást rendkívül megnehezítette, amihez hozzájárult szekunder anyagok utólagos berakódása is. Ezt kiküszöbölendő minden darabból a legkülönbözőbb irányu metszetsorokat kellett készíteni abból a célból, hogy az egyes felületeket, illetve felületrészeket néhány metszeten meg lehessen találni. Így sikerült az abroncsok kielégítő mikroszkópi vizsgálata és értékelése.

A mikroszkópi vizsgálatok eredménye a következő:

Dongadarabok: valamennyi darab azonos szerkezetűnek bizonyult, ezért egységesen ismertetem őket. Homokxil fa, egysoros bélsugarakkal. Összetett gyantájratok mind a hosszanti elemek közül, mind pedig a bélsugarakból hiányoznak, éppugy, mint a haránt tracheidák. A hosszitracheidák radiális falán egy sorban vermes gödörkék fordulnak elő. A bélsugár keresztződési mezőkben kettő - három gödörke van, a gödörkék formai változása abietoid típusu.

A bélsugár sejtek tangenciális fala négy-nyolc gödörkével rostaszerűen gödörkézett, tehát ez is abietoid típusu. Ezen és más bélyegek alapján megállapítható, hogy a deszkák a jegenyefenyő (*Abies alba*) fájából származnak.

Az abroncsok faanyaga heteroxil, szórt likacsu. A gyűrött anyagban is felismerhetők a magányos és a halmozott bélsugarak. Utóbbiakra jellemző, hogy több évgyűrűn keresztül követhető. A hosszanti elemek közül jellemző a tracheák, melyeknek fala alternáltan és részben szórtan vermes gödörkés. A trachea perforáció számos megfigyelés alapján egyszerű és néha gyengén peremes. A vizsgált anyag így a gyertyán (*Carinus betulus*) fájával azonosítható.

A mikroszkópi vizsgálatok kiegészítése és néhány részlet pontosabb megfigyelése céljából scanning elektron mikroszkópi (streoszkán) vizsgálatokhoz is készítettem preparátumokat. E célból sztereo mikroszkóp alatt megfelelő irányban két három milliméteres darabot törtem, illetve hasítottam le, melyeket a rézhengerekre való ragasztás után arannyal gőzöltek. A vizsgálatok az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Karának birtokában lévő japán Jeol JSM 50 A típusu scanning elektromikroszkópján történtek 300-6000-szeres nagyításban. Ez alkalommal a fentebb leírt bélyegek jól ellenőrizhetők voltak, s a vizsgálatokról fényképfelvételek is készültek. (217-220. kép)

Aquincumi fahordókból nem első ízben került elő a jegenyefenyő deszkája. Hollendonner F. 1932-ben állapította meg először a jegenyefenyő hordókészítésre való felhasználását (Hollendonner, apud Kuzsinszky B. 1932). Ezt követően a magyarországi római korból az Abies több ízben is felbukkant. 1955-ben Pécssett római utat tártak fel (Szabó Pál Zoltán), melynek szegélyét az építők rőzsével támasztották meg. A rőzseanyagban xylotómiai vizsgálattal az Abies többéves ágdarabjait mutattam ki. 1957-ben Kaba Melinda muzeológus Aquincumban római fakoporsót tárt fel (a mai gázgyár területén), melynek anyagában az Abies deszkáját találtam meg. 1969-ben Vadász Elemér professzor juttatott hozzám Gorsiumból (Tác) római kori faszeneket, melyek a XIV. számú római épület fapadlójából valók. Az anthrakotómiai vizsgálattal ezek ugyancsak az Abies maradványainak bizonyultak. 1969-ben Bóna Istvánné muzeológustól kaptam Intercisa-i (Dunaujváros) római kori faszéndarabokat. Ezek a mai viztorony területéről valók a 6/3. szelvény 7. ásónyomából. Közük az Abies faszeneit is kimutattam. Ugyanott a 4-5/6. szelvény 16. gödréből előkerült bronzveret fabetéje is Abies fájából készült.

A kultúrtörténeti értékelés nem vihető keresztül egyértelműen. Ma a jegenyefenyő (Abies) a nyugati határszéleket kivéve, természetes állományban nem fordul elő Magyarországon. Honnan és hogyan került akkor ez a faanyag az említett helyekre? Ha importra gondolunk, akkor esetleg feltételezhetjük, hogy fausztatással. Ez esetben, legalábbis ami az aquincumi és intercisai koporsót és deszkákat illeti, kézenfekvőnek látszik, hogy a fát valahonnan a Kárpátokból, vagy a bécsi térségből usztatták le a Dunán. Gorsiumba már szárazföldi uton kellett eljutnia. Nehezen gondolható el azonban, hogy Pécs környékén utépítéshez vagy javításhoz szolgáló rőzseanyagot a rómaiak távolabbi vidékről importáltak volna. Ez azt jelentené, hogy abban az időben (i.sz. II-III. sz.) a Mecsekben a jegenyefenyő még spontán élt. Ezt alátámasztják pollenanalitikai és egyéb vizsgálatok, melyek a korra nézve a klíma mainál óceánikusabb jellegét, s ezzel kapcsolatban különösen a bükk és a gyertyán vegetációs előretörését igazolják. Ezzel együtt kellett járjon az Abies nagyobb elterjedése is. Egyáltalán nem lehetetlen, hogy ebben az időben a jegenyefenyő nemcsak a Mecsekben, hanem a Pilisben, Gerecsében és a Bakonyban is nagyobb mennyiségben előfordult.

A szóbanforgó aquincumi hordók azonban nem a helyszínen készültek. Ez esetben viszont a hordók anyagának kiválasztásánál az egykori római készítőik céltudatos válogatására kell gondolnunk. A jegenyefenyő fája ugyanis igen tartós, és folyadékoknak ellenálló, amit ez alkalommal a talált faanyag jó megtartása is bizonyít.

Igy viszont az sem lehetetlen, hogy az Abiesnek a mai Magyarország területén csaknem teljes hiánya nemcsak a klimatikai változás, hanem a rómaiak céltudatos irtó tevékenységének (a jó faanyag miatt) is a következménye.

(Képek: 217-220)

XYLOTOMIC EXAMINATION OF THE ROMAN CASK UNEARTHED AT AQUINCUM
IN 1975

Archaeologist Mária Pető sent the author some pieces of board and wooden hoop of the cask in question. The pieces of board (of staves) are in a good state of preservation, still, the hoops are (presumably due to stresses as early as the time the cask was made) of a rumpled and ragged structure. Microscopic slides were made in three xylotomic planes of both. For scanning electron-microscopic purposes pieces of 3-4 mm. were broken and split off and then steamed with gold. As a result of the microscopic and electron-microscopic examinations it appeared that the staves had been made of fir (*Abies alba*) and the hoops of hornbeam (*Carpinus betulus*).

It was not for the first time that fir wood planks turned up from Aquincum wooden casks. F. Hollendonner discovered the use of fir for cask production for the first time in 1932 (Hollendonner, quoted by B. Kuzsinszky, 1932). Subsequently to this, in finds dating back to the Roman period in Hungary *Abies* turned up on several occasions. In 1955 a Roman road was excavated in Pécs (P. Z. Szabó), the border of which the builders had supported with fagot-wood. By means of xylotomic examination the author demonstrated several years old pieces of *Abies* twigs in the latter. In 1957 museologist M. Kaba unearthed a wooden coffin at Aquincum (in the area of today's gas works), in the material of which the author found planks of *Abies* wood. In 1969 Professor E. Vadász sent the author pieces of Roman-time charcoal from Gorsium (Tác), taken from the boarded floor of the Roman building No. XIV. As a result of anthracotomic examination these similarly proved to be remains of *Abies*. In 1969 the author received from museologist Mrs. I. Bóna some charcoal pieces from Intercisa (Dunaujváros) dating back to the Roman times. They have been found in the area of today's water tower, in the seventh spit of section 6/3. Among them the author also demonstrated pieces of charcoal made of *Abies*. At the same place the wooden filling of a bronze mounting turned up from the 16th pit of section 4-5/6 which was similarly made of the wood of *Abies*.

The evaluation in respect of cultural history is ambiguous. Except the western frontier regions, the fir tree (*Abies*) are not found in Hungary today. From where and in what manner could then this wood material have come to the mentioned places? If one thinks of importation, one may suppose that it was floated. In that case, at least as regards the Aquincum and Intercisa coffin and planks, it seems obvious that the wood was floated along the Danube from somewhere in the Carpathians or from the Vienna region. To Gorsium it must have arrived already on land. It is rather hard to imagine, however, that in the neighbourhood of Pécs the Romans would have imported the twigs for road construction or repairs from farther parts. This would mean that at that time (1-3rd century A. D.) the fir tree still lived spontaneously in the area of the Mecsek Hills. The latter presumption is supported by the results of pollen analysis and other examinations, which point to a more oceanic character of the climate at that time than at present and, hence, to the advance of *Abies* had to be present. It is not at all impossible that besides the Mecsek Hills the fir tree was to be met with in greater quantities also in the Pilis, Gerecse and Bakony Hills at that time.

Still, the Aquincum casks discussed here have not been made on the spot. In that case, however, we must think of a purposeful selection of cask material on the part of the Roman

manufacturers. The wood of the fir tree is very durable and resistant to liquids, which in this instance is also proven by the good preservation of the found wood.

Again, under such circumstances it is not impossible either that the almost complete absence of *Abies* in the territory of contemporary Hungary is not only a result of a change in the climate, but a deliberate deforesting activity of the Romans, to obtain good timber, contributed to it.

(Plates: 217-220)

ЙОЖЕФ ШИТБЕР:

КСИЛОТОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РИМСКОЙ БОЧКИ, ОБНАРУЖЕННОЙ В АКВИНКУМЕ В 1975 ГОДУ

От М. Петё ко мне поступило несколько фрагментов дощечек и деревянных обручей от вышеупомянутой бочки. Фрагменты бочарных досок имеют хорошую сохранность, тогда как обручи, повидимому, в результате и напряженности, возникшей во время изготовления бочки, оказались смятыми, с прерывчатой структурой. Из полученного материала были изготовлены микроскопические препараты в трех ксилотомических плоскостях. Для электронно-микроскопического анализа Scanning'a были препарированы с помощью излома и откалывания 3-4 миллиметровые экземпляры, отпаренные на золоте. Микроскопический и электронно-микроскопический анализы показали, что бочарные доски изготовлены из пихты /*Abies alba*/, а обручи - из граба /*Carpinus betulus*/.

Это не первый случай нахождения бочек, доски которых изготовлены из пихты. В 1932 году Ф. Холлендоннер первым установил применение пихты для изготовления бочек /см. у Б. Кужински, 1932/. С тех пор пихту неоднократно находили в Венгрии среди памятников римской эпохи. В 1955 году в г. Печ была открыта римская дорога /П. Сабо/, под край которой в качестве подпоры строители поместили хворост, в составе которого ксилотомический анализ определили наличие веток многолетней пихты. В 1957 году М. Каба открыла в Аквинкуме /на территории современного газового завода/ римский деревянный гроб, в материале которого нами были найдены, в частности, и пихтовые доски. В 1969 году проф. Э. Вадасом мне были переданы куски угля дерева от пола римского дома № XIV Горзиума /Таца/. Анфракотомический анализ определили их опять-таки пихтовыми. В 1969 году сотрудницей музея И. Бона мне были переданы фрагменты угля, найденные в римском слое Интерцизы /г. Дунауйварош/. Они обнаружены на территории современной водонапорной башни, на 7-ом штыке раскопчного участка 6/3. Среди них мы определили присутствие древесного угля пихты. Бронзовая бляшка, обнаруженная там же, в яме № I6 участка 4-5/6, имела деревянную основу, изготовленную из той же породы дерева.

Историческая оценка этих памятников, однако, не является простой. Дело в том, что в современной Венгрии, не считая ее крайнего пояса, пихта не встречается в природе. Откуда и каким образом проник этот материал в упомянутые места? Мы можем предполагать в ту эпоху наличие импорта в виде лесосплава. Этим легко объясняется нахождение пихты в материале Аквинкума или Интерцизы, переправленной туда по Дунаю откуда-то с Карпат или Венской области. Но в Горзиум можно было проникнуть лишь сухопутным путем. Трудно предполагать, что римляне для постройки или починки дороги в Пече обратились бы за импортным деревом. Его присутствие здесь означает, что в горах Мечек /около г. Печ/ в то время /II-III вв н.э./ пихта еще росла. Эту гипотезу поддерживают и палеоаналитические и другие исследования, доказавшие, что климат в ту эпоху на территории Венгрии был более океаническим, чем сейчас, что подтверждается и вегетативным продвижением букка и граба. Вместе с этим надо предполагать и более широкое распространение пихты. Можно думать, что пихта в то время произрастала не только в горах Мечек, но была и богато представлена во флоре Пилиша, Гереча и Бакони.

Однако бочки, обнаруженные в Аквинкуме, были изготовлены не на месте их нахождения, следовательно, надо считаться с тем, что римские ремесленники сознательно отбирали породу дерева. Пихта является очень стойким водоупорным

материалом, о чем, кстати, свидетельствует и хорошая сохранность дерева. В этом случае кажется вполне вероятным, что почти полное отсутствие пихты, на территории современной Венгрии является не только следствием климатологических изменений, но и сознательной деятельности римлян по вырубке этой /хорошего качества/ породы дерева.

/Рис. 217-220/

RÓMAI KORI SIRÉPITMÉNY ÉS SZENTÉLY DARABJAI CSILLAGHEGYEN

1974. szeptember - december hónapban a Budapesti Történeti Múzeum leletmentő ásatást végzett Budapest, III. (Csillaghegy), Árpád u. 6. sz. alatti telken. (111. ábra) Mivel a lelőhely területe magántulajdonban van, kertészetileg művelik, teljes feltárást nem végezhetünk. A mai felszín alatt kb. 60 cm-re faragott köveket és állatcsontokat talált a bejelentő házigazda, Wagner Nándor. A kő, mint az a későbbi feltárások során kiderült, egy igen kopott római szarkofág fedél volt. Ez alatt újabb, nagy méretű, faragott kövek kerültek elő. A szelvény rétegződése a felszíntől számítva a következő volt:

1. 60 cm-ig humusz.
2. Alatta 60 cm vastagságban zuzott kövekből készített kőpakolás, ebben a rétegben ÉNy-DK irányítású, nagy faragott kövek voltak.
3. Ez alatt, az előzőekre merőlegesen, tehát ÉK-DNy irányban, újabb nagyméretű kövek helyezkedtek el, szorosan egymáshoz illesztve.
4. A nagy kövek alatt zuzott kövekből készített feltöltés, már a mai talajvízszint alatt.

A gödörből igen sok, apróbb, építészeti tagozat, őrlőkö darab, kötél és mintegy 30 darab nagy méretű, díszesen faragott római köemlék került elő. A kövek alatt sok korhadt fadarab és csigamaradvány volt. A leletanyagban 2 db kisebb, római tegulatöredéktől eltekintve XIII-XV. sz. -i kerámiai anyagot találtunk, állatcsontanyaggal keveredve.¹

A faragott kövek eredeti funkciójuktól eltérően, másodlagos helyzetben kerültek elő. Ez a körülmény és a középkori kerámiaanyag arra engednek következtetni, hogy díszes római sirépitményt, vagy szentélyt szedtek darabokra a középkor folyamán és mocsár feltöltésére, ut, vagy gát építésére használták fel ennek darabjait. A terület az egykori óholocén Dunaág medrébe esik,² mai napig is rendkívül vízenyős terület. Csillaghegy és környéke a középkorban lakott volt, a közeli HÉV állomás területén XIII. sz. -i templomot találtak,³ és az Árpád-kori oklevelekben említett Kissing területe sem esett messze lelőhelyünktől.⁴

Kérdés, hogy az a római építmény, amelynek köveit elhurcolták, hol feküdt? Csillaghegy római korára kevés adatunk van, az őrtornyok a Duna parton helyezkedtek el.⁵

A csillaghegyi lelőhelyü, sajnos közelebről ma már nem lokalizálható I. sz. -i katonai sírkövek alapján kora-római temetőt tételezünk fel ezen a területen.⁶ Póczy Klára szíves szóbeli közléséből tudjuk, hogy a strand forrásai közelében keleti származású istennő szentélyét találták meg. Békásmegyeren és környékén római villa rusticákat tártak fel, tehát a hely római lakottsága elvitathatatlan. Tudjuk, hogy a római építményeket a középkorban előszeretettel szedték szét, s gyakran egész távoli helyekre is elhurcolták, így példaként említhetjük az intercisai, gorsiumi stb. köveket. Minthogy azonban ilyen hatalmas méretű köveket még a mai technikai lehetőségek mellett is nehéz megmozgatni, feltételezhetjük, hogy a közelben álló római épület anyagát használták fel a középkor folyamán.

Megjegyezzük, hogy csupán 5 kömléket volt módunkban kiemelni, ezeket az aquincumi muzeumba szállítottuk, s részletes leírásukat az alábbiakban adjuk:

1. Lsz. 75. 7. 1 Oltárkő (221-223.kép)

Plinthuson áll, felette hornyolatok és léctagokból való diszítés. Az oltár törzse téglatest alakú, hátoldala nincs megmunkálva. Előlapján a szöveget nem vésték ki. Két oldalsó lapján 1-1 hosszú, redőzött ruhás nőalak áll, kezükben kagylót tartanak. Abacusa ducszerű, acroteriumos, benne csavart indadisz, közte szarvasmarhafej. Az oltárkő tetején mélyedés lehetett, már kopott, ezért pontosan nem állapítható meg.

Méretetek:

M.: 120 cm, sz.: 48 cm, v.: 40 cm

Anyaga: mészkő. Állapota: ép.

Analógiáját az aquincumi anyagban nem találjuk, stiluskritikai alapon a II-III. sz. -ra keltezhetjük.

2. Lsz. 75. 7. 2. Építészeti tagozat, felirattal. (224-225.kép) Minden oldalán megmunkált, lapos kő hasáb, jobb oldala párkányszerűen megmunkált, felirat a keskenyebbik oldalán. Alja erősen égett. A kövön másodlagos megmunkálás nyomai láthatók a feliratos két sor alatt még egy sor felirat elképzelt.

Méretetek:

H.: 133 cm; sz.: 73 cm; v.: 23 cm.

Anyaga: mészkő. Állapota: töredékes (bal oldalán).

A rajta lévő felirat olvasata Mócsy András feloldása alapján a következő:⁷

NOM : HER . RVTILI . V

AGATH . EMERVEN

azaz: Nom (ina) her (edum) Rutili U [1p...]

Agathemer (us) , Ven [---i lib (erto)]

3. Lsz. 75. 7. 3. Párkánykő (226.kép)

Trapéz alakú, íves szélű hátsó oldalán a felerősítésre szolgáló vaskapcsok részére két mélyedés látható.

Méretetek:

H.: 130 cm, sz.: 84 cm, v.: 16 cm

Anyaga: mészkő, állapota: ép.

4. Lsz. 75. 7. 4. Szarkofág előlapja (227.kép)

Szép megmunkálású, ún. "barokkos" keretelésű mező, felirat nélküli.

Felületén égési nyomok láthatók.

Méretetek:

H.: 132 cm, sz.: 55 cm, v.: 15 cm,

Anyaga: mészkő, állapota: töredékes.

5. Lsz. 75. 7. 5. Szarkofág előlapja (299. kép)

Téglalap alakú, sima keretelésű mezőben sírfelirat töredéke.

Méretetek:

H: 150 cm, sz.: 63 cm, v.: 15 cm

Anyaga: mészkő, állapota: töredékes.

A rajta levő felirat olvasata a következő:

Sex (to) Lucanio N [---], vagy M [---])
causidico qui v [ixit ann (os)])
XXVIII Lucanius F [ecit]) ---

A helyszínen maradt és visszatemetett köemlékek között 4 db. egy tömbből faragott kőcsatorna (228.kép) és 4 db nagy méretű küszöbkő volt jelentősebb. Találtunk még sirépitmény sarokrészét alkotó kőhasábot, pillérszerű kiképzéssel, félköríves párkány töredékét, ciszterna szerű átluggatott követ. A kiemelt kövek a legjelentősebb darabok voltak, régészeti és epigráfiai szempontból egyaránt. Az épülettárgyak és feliratok együttes jelenléte diszes sirépitményre utal. Ilyen jellegű építményeket - sajnos nem eredeti állapotukban - Kelet-Pannóniából több helyről ismerünk. Helyileg legközelebb áll hozzánk az Aranyhegyi-árok menti II. sz. -i polgári temető anyaga.⁸

Legkézenfekvőbb az a feltevés, hogy ebből a közeli temetőből hurcolták el a faragványokat, persze az sincs kizárva, hogy Csillaghegyen is állhatott hasonló diszes sirépitmény, vagy sirépitmények. A feliratos kövek szövegének elemzése is érdekes adatokat szolgáltat Pannónia története szempontjából. A 75.7.5. leltári számú feliraton olvasható Sextus Lucanius (.....) ügyvéd neve, aki mindössze 28 évet élt. Az elhunyt a klasszikus római névadásnak megfelelő nevet viselt, a cognomen ugyan hiányzik a kövön, de első betűjének fele megmaradt, N vagy M betűvel kezdődött, feltehetőleg 8 betűhely fért még el a kövön, ha az alatta lévő sorban lévő szöveget V (ixit ann.)-ra egészítjük ki. Lucanius itáliai származású, neve Pannoniában ezen kívül 2 helyen fordul elő.⁹ Brigetiban (II. századi kövön) az Aquincumban (I. sz. végi kövön) Lucanius ügyvéd volt, causidicus. A császárkori latin nyelvben több szó is szerepel a jogász jelölésére: advocatus, iuridicus, iudex, pragmaticus, causidicus. A szó a causam dicere kifejezésből származik.¹⁰ Kubitschek megállapítása szerint a császárkorban, irodalomban és feliratokon egyaránt az advocatus mellett ez a legáltalánosabb kifejezés az ügyvédre.¹¹ A szerző idézi Quintilianust, aki a következőképpen determinálja a szót: "Orator, qui non clamorem modo sed omnia quae profutura sunt debet".¹² Ügyvéd feliratot eddig kettőt ismertünk Aquincumból Aur. Cladianus advocatus állított fogadalmi oltárt,¹³ melyet Óbudán a Polgár u. 3. sz. alatti telken találtak, és a Kerék u. 46-ban előkerült sirkövet, melyen pragmaticus szó jelöli az ügyvédet.¹⁴ Diósy György a pannoniai jogtanítással foglalkozó tanulmányában két joghallgatót, scholasticust említő feliratot idéz, mindkettő Aquincum körzetéből származik.¹⁵

A joggyakorlat pannoniai meglétének újabb, szép példáját szolgáltatja sírfeliratunk is. A köemléket a klasszikus névadás megléte, valamint a szép megmunkálás miatt a II. sz.-nál későbbre nem keltezhetjük.

A másik feliratos kövön szereplő Rutilius nomen is É-itáliai eredetű, Pannoniában ezen kívül négy helyen fordul elő, ezek mind korai kövek, I. sz. -ra és a II. sz. elejére keltezhetők.¹⁶ Rutilius nevének Aquincum körzetében ez az első előfordulása. Az oltárkő is egyedülálló az aquincumi anyagban. Elsősorban diszes, szépen megmunkált formájával tűnik ki. Schober összeállításában¹⁷, a síroktárakról szóló fejezetben, több, méretre és felépítésre is hasonló darabot találunk, melyek oldalán áldozó nőalakok állnak kezükben korsóval és paterával, kenyérrel, gyümölcssel, vagy más termékenységre utaló szimbólummal.

A mi darabunkkal azonos ábrázolást egyet sem találtunk, sem ebben a műben, sem más köemlékekről szóló összeállításban.¹⁸

Az oltárkő abacusán lévő szarvasmarhafej gyakori motívum az ókori kőplasztikában, a szarvasmarha és a termékenység fogalmának kapcsolata annyira közzismert, hogy újabb taglalása már közhelynek számít. Oltárkövünk oldalán álló, hosszú, római ruhás nőalakok kezében tartott tárgy meglehetősen problematikus. A szembenézetből bal oldali alak kezében lévő, kifelé s lefelé fordított tárgy kagylóhoz hasonlít, erre vall a felső részén lévő betüremkedés is. (223.kép) A szembenézetből jobb oldali nőalak kezében széles, kihajló peremű tárgyat tart (222.kép). Felső részén ennek is megvan a betüremelés, ami a kagylókra jellemző, de a peremkiképzés miatt inkább tálra gondolhatunk. Annál is inkább, hiszen a kőfaragó igen aprólékos gonddal még az asszony frizuráját is érzékeltette, vajon miért ne véste volna ki a kagylókon szokásos barázdákat is? A bizonyosság végett természettudományos szak-

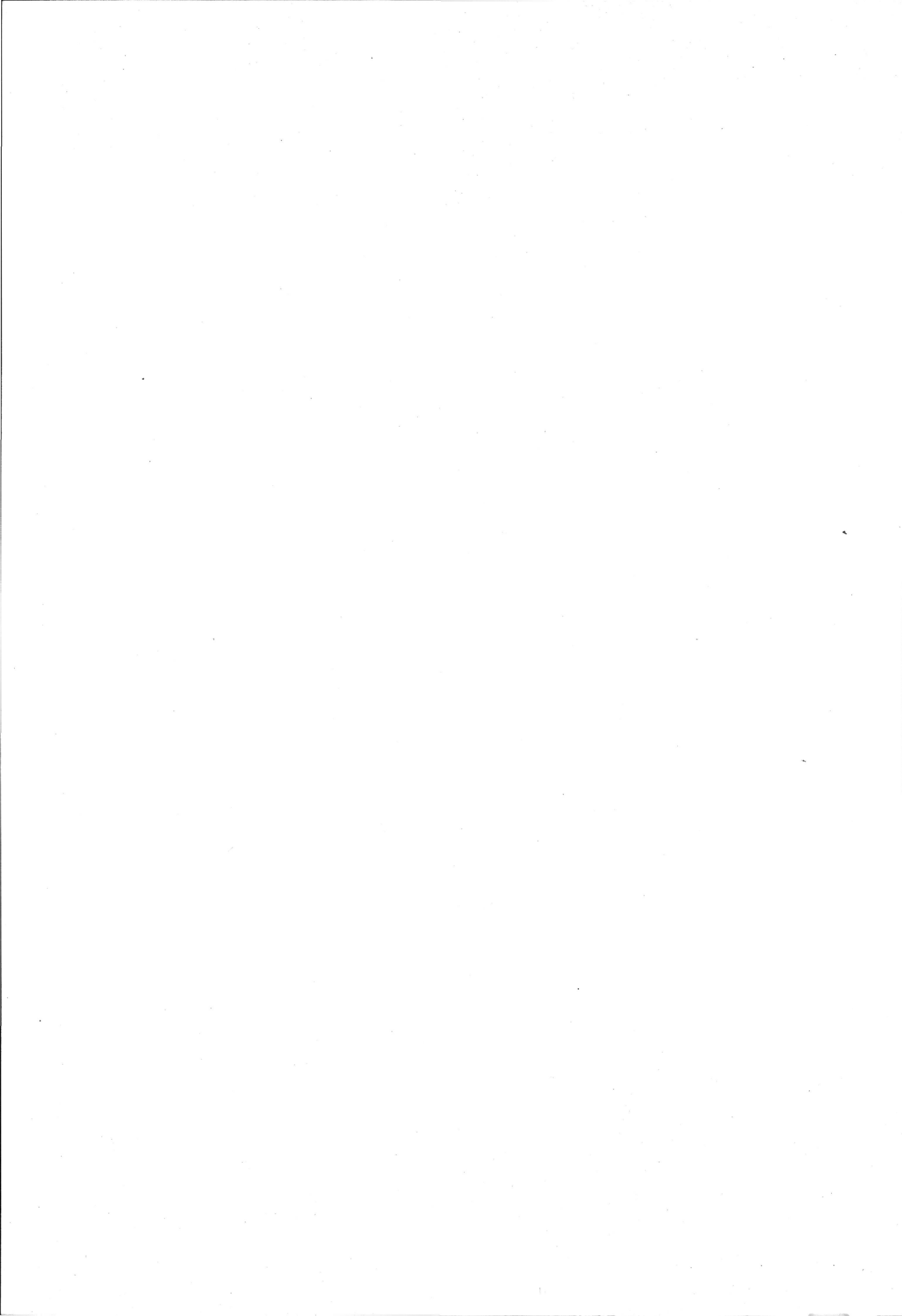
értő véleményét kértük, aki a nőalak kezében látható tárgyat az alábbiak szerint határozta meg:¹⁹ "valószínűleg keresztelőkagyló a világ legnagyobb kagylója, neve: Tridacna gigas Lam., átmérője az 1,5 m-t is elérheti."

Az oltárkő feliratát nem vették ki, ezért csupán formai alapon határozhatjuk meg rendeltetését, a rajta lévő vízi istennők és az áldozati szarvasmarhafej alapján szentélyben felállított oltár volt. A csillaghegyi strand forrásának közelsége, a helyszínen talált nagy méretű kőcsatornák, s az álló nőalakok jellege miatt esetleg forrásvédő nimfáknak állított szentély darabjai lennének, hasonló a közeli római strand területén Póczy Klára által feltárt forrásfoglalásokhoz,²⁰ a két lelőhely rokonsága nagyon is szembetűnő. Remélhetőleg az ötödik ötéves tervidőszakban, a csillaghegyi lakótelep építkezése előtti szanálásakor módunkban áll majd nagyobb ásatással tisztázni a felvetett kérdéseket a már védetté nyilvánított Árpád u. 6. sz. telken és környékén, valamint a csillaghegyi strand területén is.

(Ábra: 111, képek: 221-229)

JEGYZETEK

1. A kerámia anyag meghatározásáért Altmann Juliának tartozom köszönettel. A leletek a BTM Középkori Osztályán találhatóak.
2. Schafarzik-Vendl-Papp: Geológiai kirándulások Budapest Környékén. Bp. 1964. 238. 103. ábra.
3. Gyórfy Gy.: Budapest Története az Árpádkorban. Bp. Tört. I. 1973. 317.
4. Garády S.: Bp. R. 15 (1950) 437-444. Lócsy E.: Arch. Ért. 94 (1967) 206-212.
5. Bp. III. Kossuth Lajos üdülõpart 21; 59; 185. Nagy L.: BTM 3. (1934) 3-4.
6. Kuzsinszky B.: Bp. R. 7. (1900) 23. skk.
7. Mócsy Andrásnak szives segítségéért ezuton mondok köszönetet.
8. A pannoniai sirépitmények legutóbbi összefoglalása és a vonatkozó irodalom: G. Erdélyi: A római kőfaragás és kőszobrászat Magyarországon. Bp. 1974. 73-83.
9. A. Mócsy: Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Bp. 1959. 164/13 és 186/24. CIL III. 11029 és 3599/
10. TLL. Lipsiae 1906-1912. VOL. III.
11. Kubitschek: Causidicus PWRE III. 1812.
12. Quint. inst. or. XII. 3, 4.
13. CIL III. 15158.
14. CIL III. 10531.
15. Diósy Gy.: A jogtanítás nyomai Pannoniában. Ant. Tan. 1-2 (1961) 99-103.
16. A. Mócsy: i. m. 151/2; 152/6; 153/23
17. A. Schober: Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Wien 1923. 177 skk.)
18. Nagy T.: Kőfaragás és szobrászat Aquincumban. Bp. R. 22 (1971)
19. A meghatározást végző Wagner Mária szives segítségét köszönöm.
20. Póczy K.: Aquincum első aquaeductusa. Arch. Ért. 99 (1972/1.) 15-31.

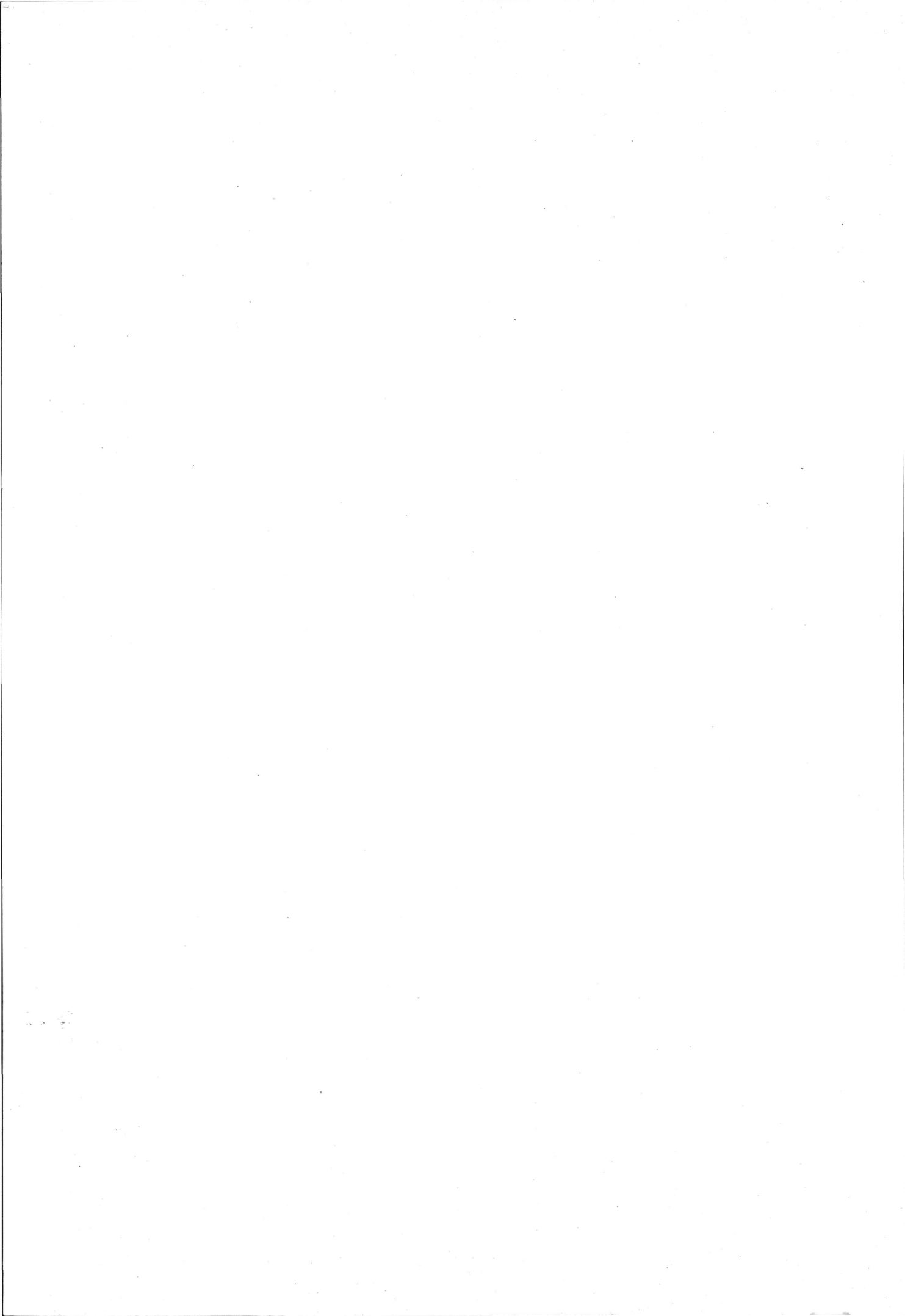

MÁRIA PETŐ

FRAGMENTS OF A ROMAN FUNERARY MONUMENT AND SHRINE AT CSILLAGHEGY

As a result of the rescue excavations conducted at No. 6, Árpád Road Budapest, 3rd district (Csillaghegy), about 30 decoratively carved stone relics came to light: the remains of a disintegrated funerary monument and shrine. As to be judged from the 15th century ceramic finds turned up there, in the Middle Ages the stones were used secondarily, for building dams or filling in marshes. Particularly interesting among the Roman relics is a beautifully finished altar-stone with marine goddesses holding shells represented on its two sides, further a fragment of a tombstone erected for an attorney... Sextus Lucanius, as well as a fragmentary inscription displaying the name Rutilius. It is hoped that the original provenances of these stones and their way of use in the Middle Ages will be cleared up by the excavations planned for the near future.

(Figures: 111, plates: 221-229)

МАРИЯ ПЕТЁ:

РИМСКОЕ МОГИЛЬНОЕ СООРУЖЕНИЕ И ФРАГМЕНТ СВАТИЛИЩА НА Г. ЧИЛЛАГ

Во время раскопок спасательного характера, проведенных в г.Будапеште, III. г. Чиллаг, по ул. Арпада, дом 6 было вскрыто около 30 фрагментов разнесенного римского могильного каменного сооружения, богато украшенного резьбой, а также остатки святилища. Во время сооружения вала или при засыпке болота их вторично использовали, и, как свидетельствует найденная здесь же керамика XV века, это произошло в средние века. Среди римских камней особенно интересными являются алтарный камень без надписи, выполненный особенно тщательно, с изображением по обоим его сторонам водной богини, державшей раковину, фрагмент надгробия, поставленного юрсту Сексту Лукану, а также каменный фрагмент с надписью, содержащей имя Рутила.

Мы надеемся, что уточнение первоначального месторасположения обнаруженных римских камней и способа их использования в средние века станет возможным при запланированных на ближайшее будущее археологических раскопках.

/Фиг. 111, рис. 221-2. 9/